
UDK811.163.42'342.8
81'342.8
811.163.42'367.63
Izvorni znanstveni rad

Gordana Varošaneć Škarić
Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
Hrvatska

PRENOŠENJE SILAZNIH NAGLASAKA NA PROKLITIKU U OPĆEM PRIHVACENOM HRVATSKOM IZGOVORU

SAŽETAK

Ispitivala se poželjnost u prihvaćenom hrvatskom govoru prenošenja silaznih naglasaka na proklitike: prijedloge, veznike, negativni član ne te na prefikse koji su dio tvorenice kod glagola. Kao kontrolni uzorak ispitano je i nekoliko primjera tzv. hiperkorektnog "nekanoničkog" prelaženja uzlaznih akcenata na proklitiku: ù selu, nà vrijeme. Primjeri u frazama uzeti su na temelju radova Brabeca (1956), Jonkea (1956), Browna i Mc Cawleya (1965), Ivića (1965), Hamma (1967), Brabeca, Hraste i Živkovića (1970), Magnera i Matejke (1971), Gvozdanović (1980), novijih istraživanja Škarića (1999), Varošaneć-Škarić (2001) te na temelju primjera iz elektroničkih medija. Ispitivani su istoznačni heterefoni s oslabljenim i neoslabljenim prelaženjem te s neprelaženjem, primjerice između bráčē - između bračē, bez mājķē - bēz mājķē, pred Kārlōvcima - prēd Kārlōvcima, na jēzeru - nà jezeru, za kùću - zà kuću, preko mōra - prekò mōra, preko stārca - prekò stārca, preko brāta - prekò brata, od brāta - òd brata, od škōlē - òd škōle, oko bŕda - òko brda, iz pričā - iz pričā, u svōj - ù svōj, i jā - ì jā, i tī - ì tī, ni brātu - nì bratu, kad rēknēm - kàd reknēm, da viđim - dà viđim, ne znām - nè znām, ne slāžēm se - nè slāžēm se, ne vjērujem - nè vjerujem, za òko - zà oko, za srce - zà srce, za dūšu - zà dūšu, u grād - ù grād, preko grāda - prēko grāda, preko pōlja - prēko polja, od đāvola - òd đavola, u živo - ù živo, tēci: prēteći - pretēci, pāmтити: zàpāmтити - zapāmтити itd. U prvom dijelu ispitanici su procjenjivali poželjnost istoznačnih heterofona za hrvatski standardni izgovor snimljenih slučajnim redosljedom. U drugom dijelu istraživanja ispitanici su trebali spontano pročitati ponuđene rečenice. Pokazalo se da su značajno nepoželjniji ($p < 0,001$) naglasni oblici s neoslabljenim i oslabljenim preskakanjem na prijedloge i veznike kao i hiperkorektna prelaženja, tj. poželjniji su oblici s neprelaženjem na proklitiku, potom s manjom značajnošću ($p < 0,01$) oblici s neprelaženjem s punih oblika zamjenica te oblici s

prelaženjem silaznih naglasaka na negaciju i na prefiks koji je dio tvorenice ($p < 0,001$). Može se zaključiti da to nije novija pojava nego je takav izgovor naravan u općeprihvaćenom hrvatskom govoru, budući da se rezultati mogu usporediti i s tvrdnjama nekih hrvatskih gramatičara, primjerice Brabeca, Hamma te s rezultatima stranih istraživača koji su u drugoj polovici 20. st. istraživali naše akcente, primjerice Magnera i Matejke. Jezični priručnici, rječnici trebali bi kod preporuka i opisa izgovora uzeti u obzir poželjnost i izgovor oblika u prihvaćenom izgovoru.

Ključne riječi: poželjnost oblika (fonetika), opće prihvaćeni izgovor, naglasci, proklitike, hrvatski jezik

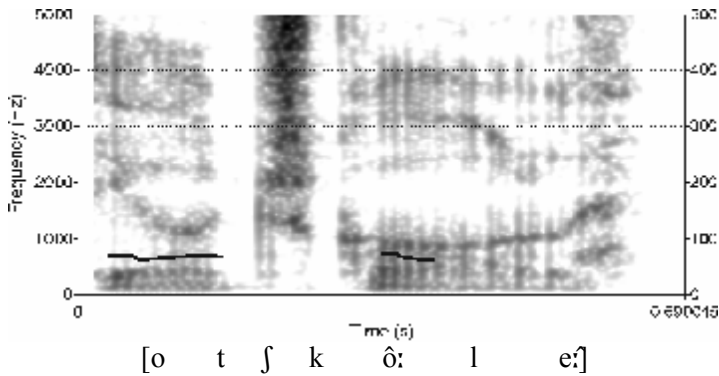
UVOD

Prenošenje silaznih naglasaka na prednaglasnice uglavnom propisuju gramatike kao Barić i sur. (1995) ili uz propis opisuju i prihvaćen izgovor kao Hamm (1967), Brabec i sur. (1970) ili pak u znanstvenim radovima samo opisuju varijetete standardnoga jezika kao Gvozdanović (1980). Kako je naravno stajalište suvremene lingvistike da se opisuje, a ne propisuje prihvaćeni izgovor jezika, i fonetika osim što akustički opisuje prozodijska ostvarenja, ispituje upravo poželjnost nekih izografnih heterofona pa i oblike s preskakanjem silaznih naglasaka na prijedloge i s nepreskakanjem (Varošaneć-Škarić, 2001). U ovome se pak radu ispitala poželjnost u prihvaćenom hrvatskom govoru prenošenja silaznih naglasaka na proklitike: prijedloge, veznike, negativni član *ne* te na proklitike koje su dio složenice kod glagola. Činjenica da većina govornika nekog jezika izgovara pojedine izraze, riječi na određen način nije toliko esencijalni kriterij leksikografskog prihvaćanja takvog izgovora kao općeg. Važan je i kriterij je li neki leksikografski zabilježen izgovor kao opći govornicima toga jezika neobičan (Windsor Lewis, 2003:149). Ako nije, ako im je upravo takav izgovor prihvatljiv i poželjan, ne treba ni u priručnicima ni u rječnicima uvoditi promjene. Međutim, ako većina govornika, uključujući obrazovane govornike određenog jezika, izgovara neke riječi i fraze različito glasnički ili prozodijski od propisanog ili eksplicitno navedenog izgovora, ako im je uz to takav propisan izgovor indeksikalno nepoželjan i znak manjeg ugleda, onda takav izgovor postaje dio normalnog prihvaćenog općeg izgovora. Termin "općeprihvaćen izgovor" koristim u sociofonetskim istraživanjima stoga što su termini opći (*general*) i prihvaćeni (*RP - Received Pronunciation*) potvrđeni u brojnim rječnicima, priručnicima i znanstvenim radovima koji opisuju općeprihvaćeni izgovor, a ne propisuju "idealni izgovor", od Jonesa 1926. do Gimsona, Windsor Lewisa (prema: Windsor Lewis 2003: obilna bibliografija rječničke građe i priručnika) za britanski engleski do američkog engleskog gdje je uobičajen termin "opći" (*general*) do brojnih radova u nas (Škarić, 1999, 2001; Škarić i Varošaneć-Škarić, 2003; Varošaneć-Škarić, 2001; Varošaneć-Škarić i Škavić, 2001). Ovaj rad istražuje kakvo je izgovorno stanje govornika hrvatskog jezika s prenošenjem silaznih naglasaka i kakva je poželjnost prenesenih silaznih naglasaka te oblika s neprenesenim silaznim naglaskom.

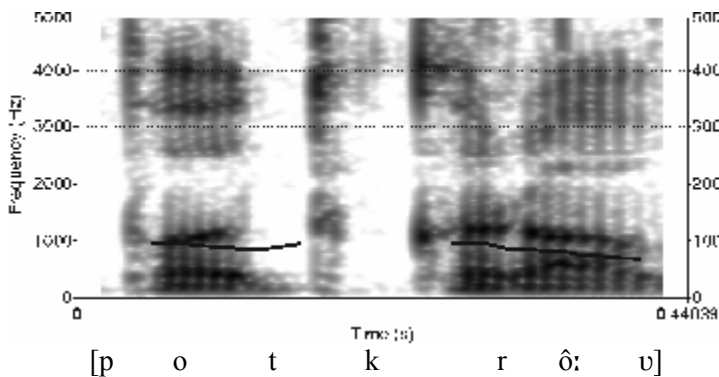
POSTUPAK

Primjeri u frazama uzeti su na temelju radova Brabeca (1956), Brabeca i sur. (1970), Jonkea (1956), Browna i Mc Cawleya (1965), Ivića (1965), Hamma (1967), Magnera i Matejke (1971), Gvozdanović (1980), Pece (1991) te nekoliko primjera na temelju govora u elektroničkim medijima (*čut ćete ih u živo, ostani na mreži, emisija za srce i dušu*). Ispitano je i nekoliko primjera tzv. hiperkorektnog "nekanoničkog" prelaženja uzlaznih akcenata na proklitiku: *ù selu, nà vrijeme*.

Profesionalni spiker HRT-a Josip Kojundžić (rođen u Subotičkom Lugu blizu Našica, živi u Zagrebu posljednjih 14 godina) snimio je izdvojene primjere u neutralnoj silaznoj intonaciji u tihoj prostoriji fonetskoga studija onako kako su bili naglasno označeni s prelaženjem i neprelaženjem silaznih akcentata. Da se kod oblika s neprenesenim akcentima na proklitiku ne bi isticala granica riječi između proklitike i ortotonične riječi, pazilo se da spiker normalno izgovori sve proklitike u jednoj govornoj riječi s naglasnicom, bez obzira na to u kojem je položaju bio akcent, što se vidi i na sonogramima po asimilacijama (slike 1.1 i 1.2). Suprasegmentalne oznake naglasaka označene su ispod sonograma prema IPA znacima (1999) za kratkosilazni naglasak (˘), za kratkouzlazni naglasak (ˇ), a za dugosilazni i dugouzlazni naglasak stavlja se i znak za duljinu naglašenog vokala (:) kao i za svaki dugi vokal.

Slika 1.1 *od škôlē*
Figure 1.1. *od škôlē*

Slika 1.2 *pod krôv*
Figure 1.2. *pod krôv*

Potom je iste fraze izgovorio i u neutralno izgovorenim rečenicama silaznom intonacijom bez posebnog isticanja. Ispitanici, ujedno i procjenitelji, nisu bili slučajni uzorak, nego su selekcionirani govorno svjesni izvorni govornici koje zanima jezik i govor i takav uzorak uobičajen je u istraživanjima prihvaćenog izgovora, primjerice djelomično selekcioniran kod Wellsa (1999:34), djelomično selekcioniran i prigodan kod Škarića (1999, 2001), Škarića i Varošaneć – Škarić (2003:291, 292); Varošaneć-Škarić (2001), Varošaneć-Škarić i Škavić (2001). Procjenitelji (N=52), studenti fonetike (n = 28) i kroatistike, dodiplomskog (n = 12) i poslijediplomskog studija lingvistike (grane fonetike 2 godine, n = 6) i vokalni profesionalci, voditelji, spikeri, urednici – novinari (n = 6) procjenjivali su poželjnost 204 naglasnih oblika u hrvatskom općem prihvaćenom izgovoru na temelju izdvojenih fraza montiranih slučajnim redosljedom na ljestvici od 7 stupnjeva, na kojoj 1 znači nepoželjan izgovor u općem prihvaćenom izgovoru, a 7 znači maksimalno poželjan u općem prihvaćenom izgovoru, tj. kakav ispitanik želi da bude u rječnicima i priručnicima koji opisuju prihvaćeni izgovor u hrvatskom jeziku. Za ispitivanje izgovora uobičajeno je da se ljudi lako mogu odlučivati kojem izgovoru između dva moguća daju prednost, i istraživanja izgovora uobičajena su i u pripremama novih izdanja izgovornih rječnika (primjerice, Wells, 1999). U razmaku od dva tjedna studenti i vokalni profesionalci snimili su iste fraze u rečenicama. Studenti su bili podrijetlom iz Osijeka, Vinkovaca, Pule, Zaprešića, Ogulina, Varaždina, Splita, Rijeke, govorni profesionalci iz Iloka, Vinkovaca, Našica, Virovitice, Slavenskog Broda, Zagreba. Dobili su upute da rečenice pročitaju neutralno kao završene cjeline bez posebnog isticanja. Rezultati njihova izgovora usporedili su se s rezultatima procjene poželjnosti u hrvatskom prihvaćenom izgovoru, tj. korelirani su rezultati poželjnosti izgovora i čestote izgovora kod govornika (najpoželjniji naravan izgovor = 7 na ljestvici od 7 stupnjeva, i najučestalijim izgovorima dodijeljena je ocjena 7 s respektivnim smanjivanjima do ocjene 1 za oblike s najrjeđim izgovorom, kao što je najmanje poželjan, tj. potpuno nepoželjan oblik bio određen sa 1).

REZULTATI

Ukupni rezultati pokazuju da u hrvatskom prihvaćenom izgovoru izrazito nije poželjno prelaženje silaznih naglasaka na proklitiku, i to respektivno prelaženje na prijedloge a) preko, između, pokraj, bez b) na, za, od, do, iz, u, oko c) prelaženje s jednosložnih zamjenica (*i jā, i tī, à tī, i sām*), *ù svōj*, kao i kod jednosložnih imenica (*ù grād*), kod prezenta (*dà vidīm*). U prihvaćenom govoru normalan je izgovor s neprelaženjem silaznih naglasaka *i jā, i tī, a tī, i sām, u svōj, u grād*. Razvidno je da u potonjim slučajevima preteže jamb umjesto propisanoga troheja.

Dakle, ispitanicima su u prihvaćenom izgovoru hrvatskoga poželjniji oblici s neprelaženjem na proklitiku ($p < 0,001$; tablica 1a):

s oblika u genitivu: *preko môra, preko stârca, preko brâta, preko grâda, preko pòlja, pokraj brâta, pokraj njèga, između bráčē, oko bŕda, bez mâjkē, bez súnca, od brâta* (sonogramska slika 2.1), *od đāvola, od mēda, od nêkoga, od škôlē, do škôlē, iz škôlē, iz Bòsnē, iz pričā* (slika 2.2);

s oblika u dativu *prema njèmu,*

s oblika u akuzativu *uz vòdu, kroz gòdine, na kríž, na pòklon, na vòdu, nad jàmu, pod kròv, za òko, za sŕce, za dūšu, u grâd* (slika 2.3), *u gròb, u knjìgu, u kîno, u svòje, u strânu, niza strânu, prema njèmu, kroz pŕste;*

s oblika u lokativu *na jèzeru, na kàmenu, na kràju, na strânu, na mrèži, po sòbi, pod našim, pred drùgima, u škòli;*

izraza *i nēma, do mīle, na mrèži* (slika 2.4);

kod glagolskih oblika kad rēknēm, kad dōdem, da vīdim.

U prilog snažnom prihvaćanju naglašenih oblika s neprenesenim silaznim naglaskom govori srednja ocjena svih poželjnosti koja je vrlo visoka ($\bar{x} = 6,57$) s manjim raspršenjem ($\bar{s} = 0,95$), što znači s većim slaganjem procjenitelja, dok je prosječna ocjena poželjnosti oblika s prenesenim silaznim akcentima na proklitiku mala ($\bar{x} = 2,25$; $\bar{s} = 1,58$), tj. nepoželjnost je znatna.

Tablica 1a Poželjnost naglasnih oblika s neprelaženjem i prelaženjem na proklitiku ($p < 0,001$)

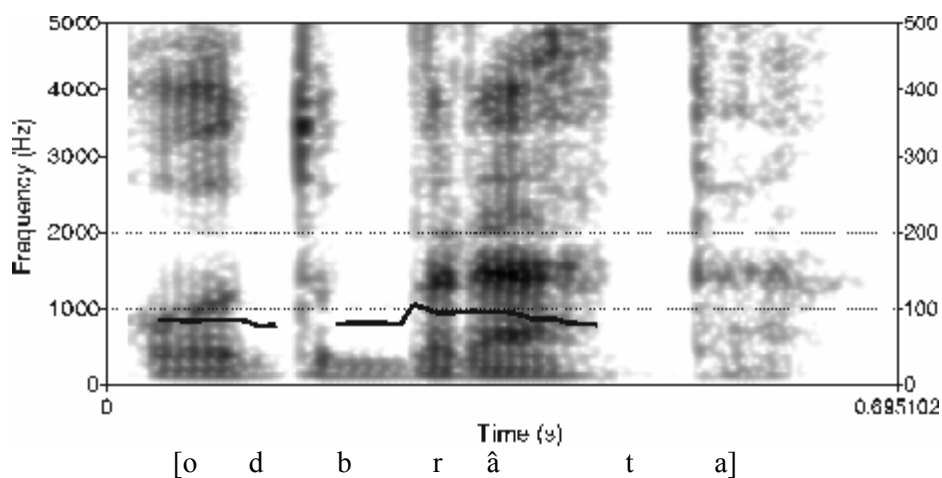
Table 1a Desirability of accentual forms without and with transfer to the proclitic ($p < 0,001$)

uz genitiv	\bar{x}	s
preko môra	6,46	0,76
prekò mōra	1,34	0,59
preko stârca	6,50	1,18
prekò stârca	1,44	1,23
preko brâta	6,64	1,05
prekò brata	1,46	1,23
preko grâda	6,72	0,61
prèko grâda	1,94	1,22
preko pòlja	6,86	0,40
prèko polja	1,86	1,29
pokraj brâta	6,66	1,22
pokràj brata	1,36	1,21
pokraj njèga	6,62	0,97
pokràj njega	1,64	1,37
između bráčē	6,56	0,70
između bráčē	1,28	0,93
oko bŕda	6,78	0,76
òko brda	2,36	1,74

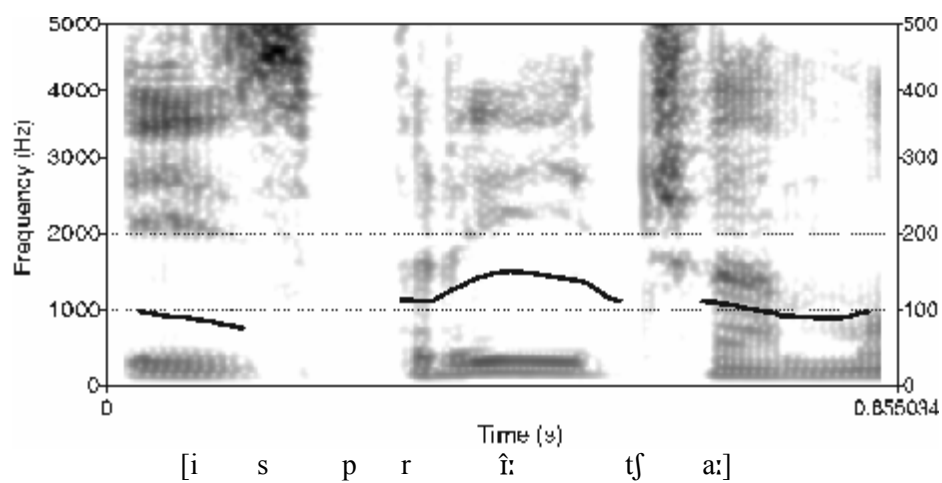
bez mâjkē	6,55	0,98
bèz mâjkē	1,84	1,56
bez súnca	6,68	0,84
bèz súnca	2,06	1,52
od brâta	6,48	1,20
òd brata	2,14	1,81
od đāvola	6,30	1,15
òd đavola	2,52	1,57
od mēda	6,52	1,46
òd meda	1,72	1,36
od nêkoga	6,54	1,09
òd nekoga	1,96	1,48
od škôlē	6,28	1,25
òd škôlē	2,50	1,78
do škôle	6,44	1,18
dò škôlē	2,74	1,74
iz škôlē	6,40	1,01
iz škôlē	3,50	1,87

iz Bòsnē	6,36	1,12
iz Bosne	2,04	1,63
iz pričā	5,44	2,15
iz pričā	2,92	2,25
uz dativ	\bar{x}	s
prema njemu	6,84	0,87
prema njemu	1,46	1,16
u akuzativu	\bar{x}	s
uz vodu	6,60	0,86
uz vodu	3,54	1,99
kroz godine	6,86	0,40
kròz godine	1,72	1,46
na kríž	6,82	0,44
nà kríž	3,30	1,95
na pòklon	6,50	1,25
nà poklon	1,22	0,91
na vodu	6,64	1,08
nà vodu	2,92	1,85
nad jamu	6,58	0,70
nàd jamu	1,94	1,49
pod kròv	6,28	1,44
pòd kròv	2,34	1,73
za òko	6,30	1,54
zà oko	2,78	2,10
za srce	6,76	0,43
zà srce	2,34	1,69
za dùšu	6,82	0,39
zà dušu	1,96	1,55
u grād	6,42	1,14
ù grād	3,72	2,01
u gròb	6,60	0,93
ù grob	2,76	1,89
u knjìgu	6,66	0,77
ù knjìgu	2,24	1,68
u kīno	6,20	1,55
ù kīno	1,86	1,63
u svòje	6,24	1,45
ù svoje	1,92	1,56
u strānu	6,58	0,86
ù strānu	3,06	2,05

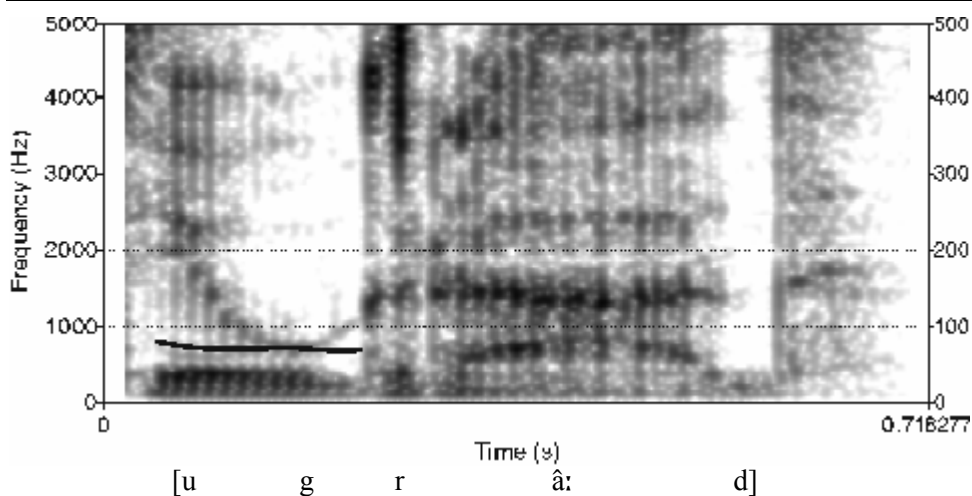
niza strānu	6,80	0,45
nizà strānu	1,48	0,76
prema njemu	6,84	0,87
prema njemu	1,46	1,16
kroz pršte	6,76	0,69
kròz prste	2,40	1,91
uz lokativ	\bar{x}	s
na jèzeru	6,86	0,73
nà jezeru	1,54	1,15
na kāmenu	6,80	0,53
nà kamenu	1,94	1,63
na krāju	6,46	1,27
nà kraju	3,04	1,97
na strānu	6,58	0,93
nà strānu	4,00	2,11
na mreži	6,78	0,46
nà mreži	1,80	1,58
po sòbi	6,70	0,65
pò sobi	2,74	2,08
pod našim	6,48	1,03
pòd našim	2,04	1,86
pred drugima	6,68	0,62
prèd drugima	2,38	1,46
u škòli	6,57	0,91
ù škòli	3,80	1,90
uz glagolske oblike	\bar{x}	s
kad rèknēm	6,36	1,03
kàd reknēm	1,14	0,40
kad dòdem	6,52	1,22
kàd dòdem	1,54	1,18
da vīdim	6,34	1,26
dà vidim	1,28	0,54
ukupni prosječni rezultati	\bar{x} \bar{x}	\bar{x} s
prenesen naglasak	2,25	1,58
neprenesen naglasak	6,57	0,95

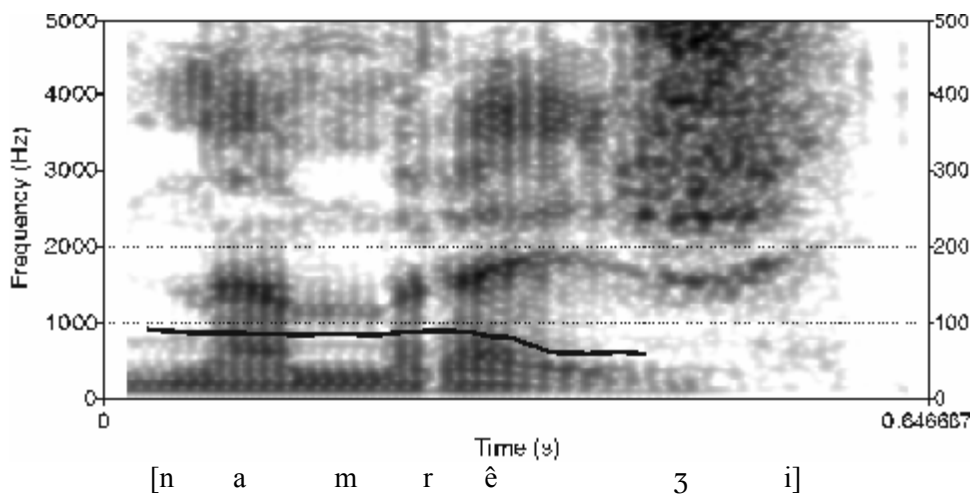
Slika 2.1 *od bràta*
Figure 2.1 *od bràta*

Slika 2.2 *iz prîčã*
Figure 2.2 *iz prîčã*

Slika 2.3 *u grâd*
Figure 2.3 *u grâd*

Slika 2.4 *na mrèži*
Figure 2.4. *na mrèži*

S manjom statistički značajnom razlikom ($p < 0,01$; tablica 1b) poželjniji su im oblici s neprelaženjem s punih oblika zamjenica uz akuzativ, primjerice *pred sèbe, po tèbe, pod tèbe, pred mène* ($p = 0,048$), *u pri sèbi*, ili se uopće ne razlikuju kao *za mène: zà mene* ($p = 0,74$), pa se može zaključiti da se u tim oblicima pokazalo kolebanje u poželjnosti. Ukupni prosječni rezultati za te

primjere pokazuju da su odluke za neprenesenim silaznim naglaskom ($\bar{x} = 5,93$) za više od jedne ocjene veće od odluka s prenesenim naglaskom ($\bar{x} = 4,88$) i da su odluke s neprenesenim oblicima bile prosječno s većim slaganjem, tj. s manjim raspršenjem ($\bar{x}_s = 1,38$: $\bar{x}_s = 1,93$).

Tablica 1b. Poželjnost naglasnih oblika s neprelaženjem i prelaženjem na proklitiku ($p < 0,01$; $p > 0,05$)

Table 1b. Desirability of accentual forms without and with transfer to the proclitic ($p < 0.01$; $p > 0.05$)

s manjom razlikom ($p < 0,01$)		
	\bar{x}	s
pred sèbe	5,88	1,33
prèd sebe	4,86	1,93
pri sèbi	6,06	1,30
prì sebi	4,80	1,92
po tèbe	5,86	1,50
pò tebe	4,98	1,95
p > 0,05		
	\bar{x}	s
pred mène ($p = 0,048$)	5,46	1,79
prèd mene	4,70	2,00
za mène	5,44	1,67
zà mene	5,55	1,76
ukupni prosječni rezultati	$\bar{x} \bar{x}$	\bar{x}_s
prenesen naglasak	4.88	1.93
neprenesen naglasak	5.93	1.38

Ispitanicima su nepoželjna u prihvaćenom izgovoru hiperkorektna prelaženja uzlaznih akcenata, primjerice *ù selu, nà vrijeme*, što se kadšto čuje čak i u elektroničkim medijima i čvrsto su im s vrlo malim raspršenjem poželjnije normalne naglasne realizacije *u sèlu, na vrijeme*.

Znatno je pak poželjnije prelaženje ($p < 0,001$) u prefigiranom obliku unutar riječi: *prèteći* (sonogramska slika 3.1), *zàpāmtiti* (slika 3.2), *rāzmsliti*, *rāsplakati*, *zàplakati*, kod negacija (slike 3.4 i 3.5) i neka prelaženja sa zamjenice, primjerice s jednosložne: *prèda mnōm* (slika 3.3, tablica 2a. i 2b.).

Tablica 2a. Poželjno prelaženje u prefigiranom naglašenom obliku unutar riječi ($p < 0,001$)

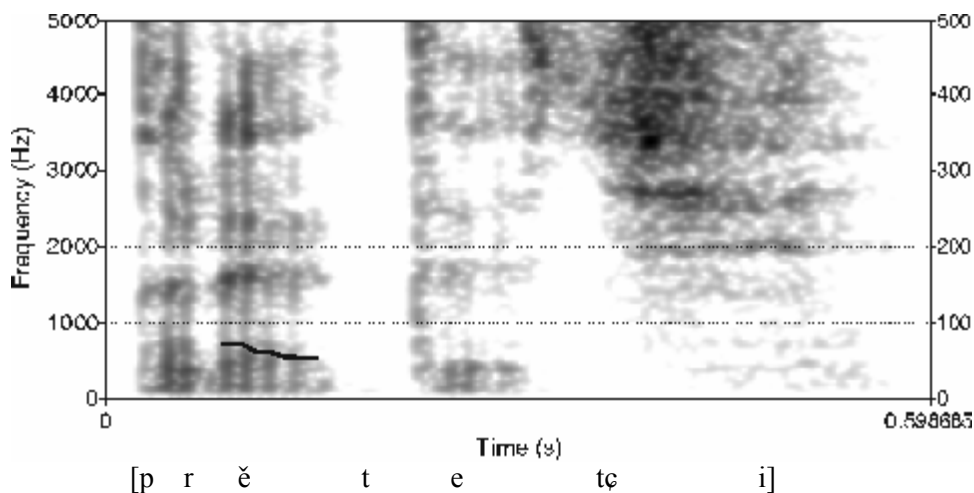
Table 2a. Desirable transfer in the prefixed accented form within the word ($p < 0.001$)

unutar riječi	\bar{x}	s
prèteći	5,94	1,10
pretèći	2,32	1,75
zàpāmtiti	5,60	1,50
zapāmtiti	3,24	2,32
ràzmisliti	6,56	1,03
razmìsliti	3,06	2,23
ràsplakati	6,28	1,20
rasplākati	3,34	2,19
zàplakati	6,68	0,71
zaplākati	3,12	2,29
s jednosložih zamjenica	\bar{x}	s
prèda mnôm	6,48	1,33
preda mnôm	1,38	1,26
ukupni prosječni rezultati	$\bar{x} \bar{x}$	$\bar{x}s$
prenesen naglasak	6,26	1,15
neprenesen naglasak	2,74	2,00

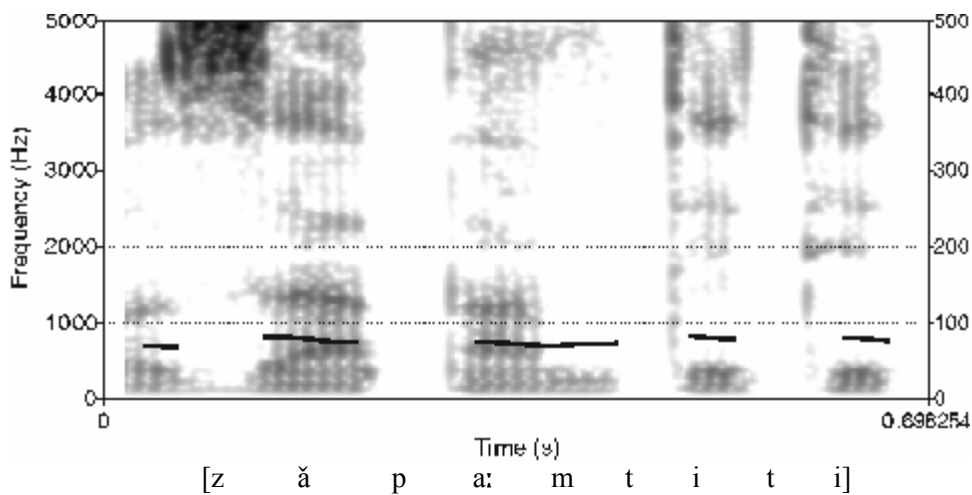
Tablica 2b. Poželjnost naglasnih oblika s prelaženjem i neprelaženjem u negacijama.

Table 2b. Desirability of accentual forms with and without transfer in negations.

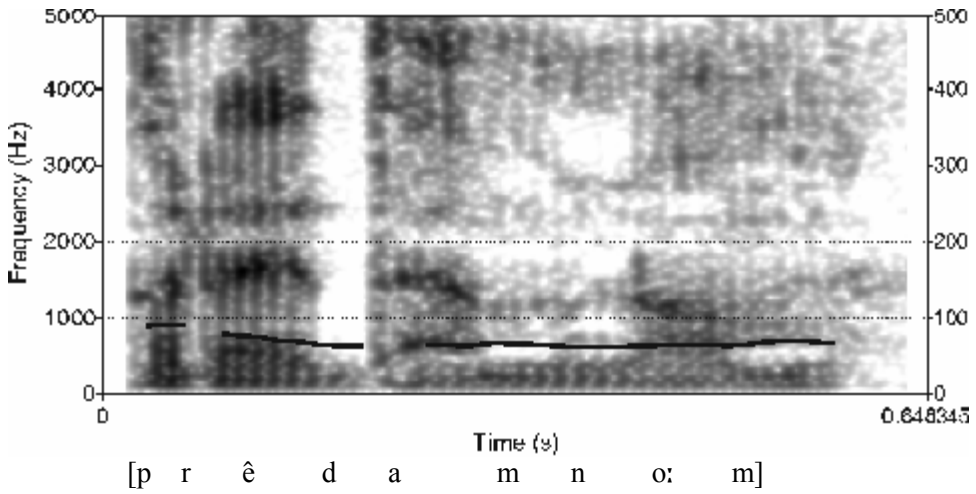
negacija	\bar{x}	s	p
nè znām	6,28	1,36	< 0,001
ne znām	1,24	0,56	
nè dā	6,60	1,09	< 0,001
ne dā	1,20	0,49	
nè vjerujem	6,54	1,05	< 0,001
ne vjèrujem	3,56	2,03	
nè slāžēm se	6,10	1,23	< 0,001
ne slāžēm se	3,32	2,09	
nè možeš	6,66	0,98	< 0,001
ne mōžeš	2,02	1,72	
nè trebā	5,94	1,49	< 0,001
ne trèbā	3,04	2,10	
nè vjeruješ	5,82	1,66	< 0,001
ne vjèruješ	4,14	2,28	
nè brānīmo	5,66	1,87	< 0,001
ne brānīmo	4,18	2,34	
nè mogu	6,20	0,95	< 0,001
ne mōgu	4,96	2,05	
ne prōsī	5,30	1,95	0,001
nè prosī	3,94	2,11	
ne nīčē	5,18	1,97	0,004
nè ničē	3,96	2,22	
nè rēsī ga	5,12	1,88	0,16
ne rēsī ga	4,54	2,20	
ukupni prosječni rezultati	\bar{x} \bar{x}	\bar{x} s	
prenesen naglasak	5,63	1,58	
neprenesen naglasak	3,66	1,72	

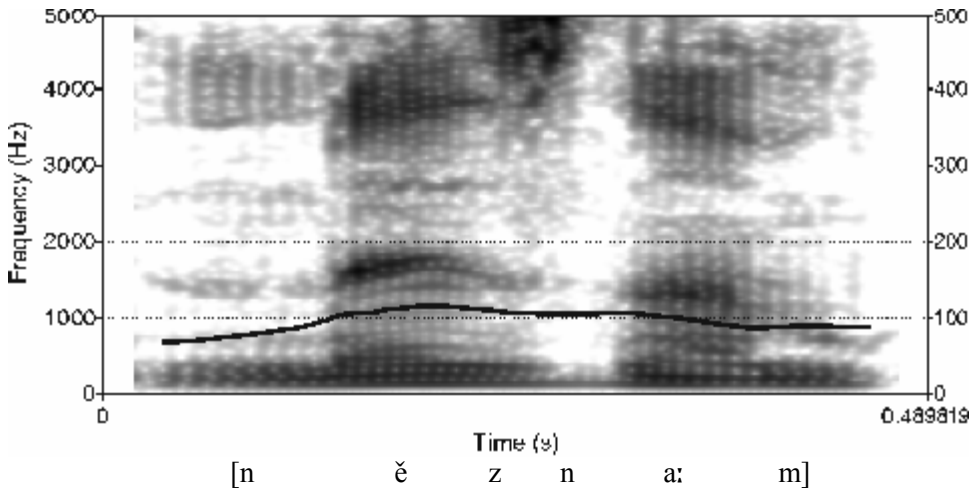
Slika 3.1 *prèteći*
 Figure 3.1 *prèteći*

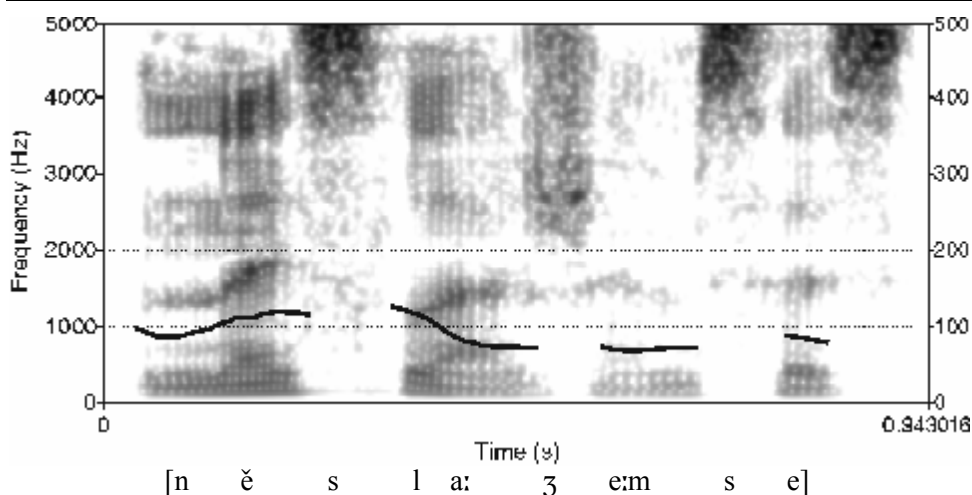
Slika 3.2 *zàpāmtiti*
 Figure 3.2 *zàpāmtiti*

Slika 3.3 *prèda mnōm*
Figure 3.3 *prèda mnōm*

Slika 3.4 *nè znām*
Figure 3.4 *nè znām*

Slika 3.5 *nè slāžēm se*
Figure 3.5 *nè slāžēm se*

Ukupni prosječni rezultati za primjere prelaženja u tvorenicama pokazuju veće slaganje za prenesene naglasne oblike ($\bar{x}_s = 1,15$), nego za neprenesene oblike ($\bar{x}_s = 2,0$), iako raspšenje nije tako malo kao kod odluka za poželjnim oblicima s neprelaženjem silaznih naglasaka na prijedloge. Treba reći da se unutar negacija razdvajaju dva skupa bliskosti, onaj za prelaženje s većim značajnim razlikama ($p < 0,001$) te za prelaženje s malom razlikom ($p < 0,01$) i za neprelaženje. Najpoželjniji je oblik *nè znām* ($\bar{x} = 6,28$), složno se odbijaju oblici *ne dā*, *ne znām* ($\bar{x} = 1,24$, $s = 0,56$), što je i normalno jer se takvi prozodijski oblici i ne ostvaruju u hrvatskom prihvaćenom izgovoru. Nadalje, poželjni su *nè vjerujem*, *nè slāžēm se*, *nè možeš*, *nè trebā* (tablica 2b) dok su poželjna prelaženja s manjim razlikama kao *nè vjeruješ*, *nè brānimo pa* i kod hiperkorektnog prelaženja *nè* mogu. Kolebljivost te kategorije pokazuju odluke za neprelaženje u primjerima *ne prōsi*, *ne ničē* i statistički nerazlikovan primjer *nè rēsī ga* i *ne rēsī ga*. Rezultati se slažu s govornim ostvarenjima ispitanika. Zanimljivo je da su u tome složni govornici podrijetlom iz Iloka, Virovitice kao iz središnje Hrvatske i Dalmacije.

Sa statistički manjom značajnošću ($p = 0,02$) pokazalo se poželjno neoslabljeno prenošenje kod fiksiranog izraza *ù živo*, a tako su izgovorili i najbolje procijenjeni govornici, koji pak nisu prenosili kao ni ostali mlađi ispitanici (do 30 godina) u primjeru *ostani na mrēži*. Teško je zaključivati na temelju jednog fiksiranog izraza koji se u dobro procijenjenih govornika neoslabljeno prenosi o prestižnosti neoslabljenog prenošenja kod fiksiranih izraza, ali budući da izgovor s neprelaženjem nije jako slabo procijenjen ($\bar{x} = 4,9$), mogli bismo reći da se u takvim slučajevima već isprepliću prihvaćen i

prihvatljiv izgovor. Što se tiče izgovora, više od polovice mladih govornika izgovorilo je i taj izraz sa silaznim naglaskom na akcentogenoj riječi *u žtvo*.

Koreliranje poželjnosti oblika i čestota pojavljivanja u hrvatskih govornika pokazuje da su poželjan izgovor i čestota prozodijskog oblika u izgovoru u pozitivnoj korelaciji ($r = 0,866$) i nepoželjan izgovor i rijedak u hrvatskom izgovoru također su u visokoj pozitivnoj korelaciji ($r = 0,89$).

RASPRAVA

Znatan broj ispitanih primjera pokazuje da suvremenom prihvaćenom izgovoru nisu poželjna prelaženja silaznih naglasaka s jednosložnih, dvosložnih riječi jednako kao i s višesložnih, što proširuje tvrdnju Brabeca i sur. (1970:20) da se naglasci na proklitike obično prenose s jednosložnih i dvosložnih riječi, a s višesložnih rjeđe.

Novija istraživanja pokazuju da su u suvremenom prihvaćenom izgovoru hrvatskoga potpuno nepoželjni oblici s neoslabljenim preskakanjem naglasaka na prijedlog, primjerice *zà djecu*, *zà dūšu*, kao i oslabljeno prelaženje poput primjera *između braćē*, *bēz mājkē* te hiperkorektna neoslabljena preskakanja uzlaznih naglasaka, primjerice *nā vrijeme* (Varošaneć-Škarić, 2001:35). Za oblike s nepreskakanjem u lokativu kao *na kāmenu*, i protiv hiperkorektnoga neoslabljenoga preskakanja kao *nā vrijeme*, tj. za oblik *na vrijeme* zauzimao se i Brabec (1956).

Gvozdanović (1980) istražujući ton i akcent u srpsko-hrvatskome utvrđuje da se primjeri s neprebacivanjem silaznih naglasaka nalaze u jugozapadnim i zapadnim varijetetima standardnog jezika poput *od brāta*, *u kūću*, *u grād*, dok se u sjeveroistočnom varijetetu ostvaruje *òd brata*, *ù kuću*, *ù grād* (Gvozdanović, 1980:58). Hraste (1963-4) kaže da je to i razlika između istočnih i zapadnih jezičnih područja tadašnje Jugoslavije. Začudno je da se izgovor može propisivati, a da nema potvrdu u prihvaćenom izgovoru, kao što propisuju u tzv. književnom hrvatskom jeziku Barić i sur. pomicanje naglasaka na prednaglasnice s riječi sa silaznim naglascima (` i ^). Objasnjavaju da je to uvjetovano leksički i morfološki, pa propisuju izgovor *ù grād*, *ù zoru*, *prèd zoru*, *pò vodu* (Barić i sur., 1995:72). Opisujući prozodijski sustav srpsko-hrvatskoga standardnoga jezika, Ivić (1965) navodi dva primjera obuhvaćanja proklitike akcentom sljedeće inicijalno akcentuirane riječi: prvi je primjer kad proklitika preuzima inicijalni akcent, što je poznato kao tzv. neoslabljeno prelaženje: /'vodu/: /'na vodu/, /'strānu/: /'na strānu/, /'niza strānu/; drugi je primjer kad akcent ostaje nepomaknut, ali se proklitika stapa u jednu akcenatsku cjelinu s ortotoničnom rječju i zahvaćena je početnim dijelom akcenta, koji je prema Iviću medijalan, a to je ono što je poznato kao tzv. recisivni akcent, oslabljeno prelaženje: /'kućē/: /do'-kuće/, /iza'-kuće/, /'brānimo/: /ne'-brānimo/ (prema Iviću, 1965:138). Ivić, dakako, kao suvremeni lingvist koji opisuje prozodijski sustav, navodi da često granica akcentske riječi ipak ostaje između proklitike i ortotonične riječi: /na 'vodu/, /iza 'kuće/, /od 'mālih/ te da je zahvaćanje

proklitike akcentom najdosljednije ostvareno kod glagola u vezi s *ne* (prema Iviću, 1965:139). Dakle, to je sasvim legalna varijanta standardnog jezika u određenim područjima koja Ivić opisuje, a prestižna su u verifikaciji, a to su za suvremeni hrvatski prihvaćeni izgovor veliki gradovi u Hrvatskoj. Iako je ijekavsko narječje u temeljima jekavskog štokavskog standarda koji prihvaćaju i mlađi naraštaji, ne prihvaćaju prenošenje s akcentogenih riječi. Peco (1991) navodi da se novo prenošenje u mlađim govorima štokavskog dijalekta ne provodi podjednako dosljedno u svim tim govorima, da se u ijekavskim govorima provodi dosljedno, a da se na širem terenu štokavskog dijalekta uglavnom ne prenose kao u primjerima *kod kùćē, od bràta* te da je oslabljeno neprelaženje karakterističnije za ekavske govore, premda nije strano ni ijekavskim (i prema Peco i Pešikan, 1967:126). Ispitujući intenzitet u slogovima ispred akcenta, Ivić i Lehiste (1965:99) donose između ostalih i primjere *u ràt, da mòli, po òku, u grâd*. I Brabec (1956) i Brabec i sur. (1970) navode da se akcent sve rjeđe prenosi na proklitiku, poglavito na višesložne prijedloge i na veznike, što se slaže s rezultatima ovoga te recentnih istraživanja (Škarić, 1999, Varošaneć-Škarić, 2001). U ispitivanju Škarića (1999:121) pokazalo se da ispitanici sami uglavnom ne prebacuju naglasak s akcentogene riječi, pa i s kraćih riječi *u škòlu* i *u grâd* te žele da se ne propiše prebacivanje iako prihvaćaju jekavski štokavski standard. Oba primjera s neprelaženjem procijenjena su visoko i odluke za neprelaženjem statistički su značajne.

Prihvaćeni izgovor s propisanim u *Gramatici* Barić i sur. (1995) slaže se samo kod navedenoga primjera *nè znām*. Američkim jezikoslovcima Magneru i Matejki (1971) začuđujuće je pravilo o tzv. preskakivanju akcenta, jer nenaglašene riječi tako postaju naglašene oduzimajući akcent akcentogenoj riječi kao u primjeru *ù grâd*. U prihvaćenom izgovoru postoji granica prozodijske riječi između *od* i *brata*, što je potvrdila i Gvozdanović (1980:58). Hamm u svojoj *Gramatici* opisujući hrvatski govor navodi da je redovna pojava prelaženje silaznih naglasaka ondje gdje je proklitika dio složenice kao u primjerima *tèći - prèteći, pām̄titi - zàpām̄titi* (Hamm, 1967:32-33), (ili kao što bi se danas reklo, gdje je prefiks sastavni dio tvorenice). To se slaže s rezultatima ovoga rada. Nadalje, Hamm opisuje da se drugdje "to rjeđe vrši pa se uz *zà* kuću, prekò mōra sve više čuje i za *kùću, prèko mōra*" (1967:33) da u frazama akcenat češće ostaje na imenici *u grâd, za kùću*. Do prelaženja dolazi i ako se uz prijedloge nalaze naglašeni oblici zamjenica za akuzativ jednine: *zà mene, zà tebe, pò mene, ù sebe, ù njega, prèd mene, pòd tebe, prèd sebe* (Hamm, 1967:33), što se slaže s rezultatima ovoga rada (tablica 1b), iako za oblike *pred mene* i *za mene* nije bilo statistički značajne razlike. Hamm sam u rečenicama koje koristi kao primjere u svojoj *Gramatici* ortografski uglavnom provodi prenesene oblike, a znatno rjeđe donosi neprenesene oblike poput *u vlâk*.

Standardni se izgovor ne bi trebao ni u hrvatskom jeziku razlikovati od prihvaćenog općeg izgovora, kao što se ne razlikuje primjerice ni u engleskom, pogotovo sada kada nema nikakve sociopolitičke zapreke da bude tako. Za standardni britanski engleski obično se koristi termin prihvaćeni izgovor

(prestižna norma je govor jugoistočne Engleske) (*Handbook of the IPA*, 1999:4). Kad se hoće zahvatiti sva područja u kojima se govori neki jezik, tj. da predstavlja varijetet (ili skup varijeteta), a da se ne može pripisati određenoj regiji, rabi se Jonesov termin (1926) prihvaćeni izgovor (*received pronunciation*, i prema: Windsor Lewis, 2003:145). To je samo opis stanja, nijedan se izgovor ne preporuča kao idealan. W. Lewis savjetuje termin opći “*General British*” prvi put za britanski engleski 1972. u *Concise Pronouncing Dictionary*, na što se aludiralo u Gimsona (1980:303, prema: W. Lewis 2003:145).

ZAKLJUČAK

Rezultati pokazuju da u hrvatskom prihvaćenom izgovoru izrazito nije poželjno prelaženje silaznih naglasaka na proklitiku (preko, između, pokraj, bez, na, za, od, do, iz, u, oko) s oblika u genitivu, dativu, akuzativu, lokativu, uz glagolske oblike (kad rekнем, da vidim), prelaženje s jednosložnih zamjenica (*ì jã, ì tí, à tí, ì sãm*), *ù svõj*, i kod jednosložnih imenica (*ù grãd*), kod prezenta (*dã vidim*). Dakle, ta prelaženja (bilo starog ili novog tipa) koja su redovita u mlađim govorima novoštokavskog tipa nemaju prestižnost u suvremenom hrvatskom općeprihvaćenom govoru. Poželjno je pak prelaženje na prefiks unutar riječi, primjerice *prèteći, zãpãmtiti, ràzmisliti, ràsplakati*, prelaženje s jednosložnih zamjenica kao što je *prèda mnõm*, prelaženje u čestim negacijama kao što su *nè znãm, nè dã, nè vjerujem, nè slãžem se, nè možeš, nè trebã*, dok u rjeđim negacijama kao što je *ne resi ga* nema poželjnosti za prelaženjem. Ukupni rezultati izgovora i poželjnosti oblika pokazuju da je poželjan izgovor i čestota prozodijskog oblika u pozitivnoj visokoj korelaciji ($r = 0,869$) i nepoželjan izgovor i rijedak u hrvatskih govornika također su u visokoj pozitivnoj korelaciji ($r = 0,89$).

Izgovor oblika koji su općeprihvaćeni i koji se procjenjuje naravnim za hrvatski jezik treba unositi u rječnike i priručnike, koji ne bi smjeli propisivati nego opisivati suvremeni općeprihvaćeni hrvatski izgovor.

REFERENCIJE

- Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M. (1995). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Brabec, I. (1956). *Kultura*, od 3. 2. 1956.
- Brabec, I., Hraste, M., Živković, S. (1970). *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika*, IX izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Browne, E. W., McCawley, J. D. (1965). Srpskohrvatski akcenat. U: *Zbornik za filologiju i lingvistiku VIII*, Novi Sad: Matica srpska, 147-151.
- Gvozdanić, J. (1980). *Tone and Accent in Standard Serbo-Croatian*. Wien: Verlag, Der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Hamm, J. (1967). *Kratka gramatika hrvatskosrpskog književnog jezika za strance*. Zagreb: Školska knjiga.

-
- Handbook of the International Phonetic Association* (1999). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hraste, M.** (1964). O potrebi prenošenja akcenta na prijedlog. *Jezik*, XI, 141-143.
- Ivić, P.** (1965). Prozodijski sistem savremenog srpskohrvatskog standardnog jezika. *Symbolae linguisticae in honorem Georgii Kuryłowicz*, Warsaw: Polska Akademia Nauk, 135-144.
- Ivić, P., Lehiste, I.** (1965). Prilozi ispitivanju fonetske i fonološke prirode akcenata u suvremenom srpskohrvatskom jeziku. U: *Zbornik za filologiju i lingvistiku VIII*, 75-117.
- Jonke, Lj.** (1956). Akcentuacija na našoj radio-stanici. *Jezik IV*, 5, 129-133.
- Magner, T. F., Matejka, L.** (1971). *Word accent in modern serbo-croatian*. The Pennsylvania State University - University Park and London: The Pennsylvania State Univ. Press.
- Peco, A., Pešikan, M.** (1967). *Informator o savremenom književnom jeziku sa rečnikom*. Beograd: Mlado pokolenje.
- Peco, A.** (1991). Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika. Beograd: Naučna knjiga.
- Škarić, I.** (1999). Sociofonetski pristup standardnom naglašavanju. *Govor XVI*, 2, 117-137.
- Škarić, I.** (2001). Razlikovna prozodija. *Jezik 48*, 1, 11-19.
- Škarić, I., Varošanec-Škarić, G.** (2003). Stupanj tolerancije hrvatskih govornika na "pogrešne" naglaske. U S. Botica (ur.) *Zbornik Zagrebačke slavističke škole*, Zagreb: FF press, 291-304.
- Varošanec-Škarić, G.** (2001). Poželjnost nekih kategorija izografnih naglasnih heterofona. *Govor XVIII*, 1, 33-44.
- Varošanec-Škarić, G., Škavić, Đ.** (2001). Neutralizacija kratkouzlaznoga i kratkosilaznoga naglasaka u suvremenom hrvatskom prihvaćenom izgovoru. *Govor XVIII*, 2, 87-104.
- Wells, J. C.** (1999). British English pronunciation preferences: a changing scene. *Journal of the International Phonetic Association 29*, 1, 33-50.
- Windsor Lewis, J.** (2003). IPA vowel symbols for British English in dictionaries. *Journal of the International Phonetic Association 33*, 2, 143-152.
-

Gordana Varošaneć Škarić
Faculty of Philosophy, University of Zagreb
Croatia

TRANSFERRING THE FALLING ACCENTUAL PROMINENCE ONTO THE FORM WORDS (PROCLITICS) IN THE RECEIVED CROATIAN PRONUNCIATION

SUMMARY

*The study has been examining the acceptability of the falling accentual prominence transfer onto the form words (proclitics) in the RP: to prepositions, conjunctions, and negative particle “ne” as well as on the proclitics that are components of verbal forms. The control sample was to examine several examples of the so-called “hyper-correct” transfer of the rising accent extending onto the proclitic in: *ù selu, nà vrijeme*. The example phrases have been based on the works of Brabec (1956), Jonke (1956), Brown and McCawley (1965), Hamm (1967), Brabec, Hraste, Živković (1970), Magner and Matejka (1971), Gvozdanić (1980), Varošaneć Škarić (2001) as well as on the examples taken from electronic media. The research study has covered heterophones (of the same meaning) with weakened and non-weakened accentual prominence transferring as well as non-transferring occurrences, e.g. *između bràcē - između bracē, bez màjkē - bez mājke, pred Kàrlōvcima - prèd Kàrlōvcima, na jèzeru - nà jezeru, za kùću - zà kuću, preko mōra - prekò mōra, preko stàrca - prekò stàrca, preko bràta - prekò brata, od bràta - òd brata, od škōlē - òd škōle, oko br̂da - òko brda, iz pričā - ìz pričā, u svōj - ù svōj, i jā - ì jā, i tí - ì tī, ni brātu - nì bratu, kad rēknēm - kàd reknēm, da vīdīm - dà vidīm, ne znām - nè znām, ne slāžēm se - nè slāžēm se, ne vjērujem - nè vjerujem, za òko - zà oko, za sr̂ce - zà srce, za dūšu - zà dūšu, u grād - ù grād, preko grāda - prèko grāda, preko pòlja - prèko polja, od đāvola - òd đavola, u žīvo - ù živo, tēci: prēteći - pretēći, pām̂titi: zàpām̂titi - zapām̂titi, etc.**

In the first part of the research the listeners had to estimate the acceptability of heterophones (of the same meaning) for the Croatian RP while the recording offered random order of the examples produced by professional speakers, in cases of the transfer as well as non-transfer of the accentual prominence on the proclitic. In the second part, the subjects had to read spontaneously the offered utterances. It has been shown that the forms with the hyper-correct transfer had been significantly unacceptable for the RP as well as the forms with non-weakened and weakened prominence sliding over to the form words (prepositions and conjunctions), while seeming quite acceptable in case of the forms where there has been a transfer of the falling accentual prominence onto a negative form and proclitics that are components of verbal forms. Thus, it could be concluded that the activity is not all that recent occurrence but that

such pronunciation appears to be natural in generally received Croatian speech forms, as the results appear to be comparable to the statements of some Croatian grammarians, particularly those of Brabec and Hamm, as well as to the results of the studies of some researchers from other countries whose studies of our accents were published in the second half of 20th century, to mention particularly Magner and Matejka. When describing and recommending pronunciation, linguistic handbooks and dictionaries should take into account the desirability and the received pronunciation.

Key words: *desirable forms (phonetics), received pronunciation, accents, proclitics, Croatian*
